

Lee, Lenka

František Matouš Klácel a zdroje jeho utopických vizí

Studia philosophica. 2022, vol. 69, iss. 1, pp. 23-40

ISSN 1803-7445 (print); ISSN 2336-453X (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SPH2022-1-3>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.76834>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20221207

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

František Matouš Klácel a zdroje jeho utopických vizí

František Matouš Klácel and the Sources of His Utopian Visions

Lenka Lee

Abstrakt

Studie se zabývá utopickými úvahami brněnského augustiniána Františka Matouše Klácela (1808–1882), jejich zdroji a pokusy o uvedení do praxe a také možnými důvody, kvůli kterým své vize nedokázal realizovat tak, jak si předsevzal. Klácel v teoretických reflexích ideálního uspořádání lidské společnosti i při projektování návrhů utopických komunit (Svojanovů) čerpal jednak z prací svých předchůdců, jež se snažili formulovat či uvést do praxe myšlenky sociální utopie (Saint-Simon, Fourier, Jednota bratrská, Komenský), z hlediska ontologického se ovšem opíral o svůj koncept vesměrnosti, jemuž se věnoval od počátku čtyřicátých let až do konce života.

Klíčová slova

F. M. Klácel – brněnští augustiniáni – vesměrnost – utopie

Abstract

The study deals with the utopian aspirations of the member of the Augustinian order in Brno František Matouš Klácel (1808–1882), with their sources and attempts to put them into practice, as well as with the possible reasons why he was unable to realise his visions as he intended. Klácel – in designing ideal communities (Svojanovs) – drew on the works of

Příspěvek vznikl v rámci grantového projektu „Brněnští augustiniáni 19. století: úvahy o kráse a umění“ MUNI/FF-DEAN/0130/2021.

his predecessors, who had tried to formulate or put into practice the ideas of social utopia (Saint-Simon, Fourier, Unity of the Brethren, Comenius), but from the ontological point of view he relied on his concept of cosmopolitanism (vesměrnost), which he pursued from the early 1840s until the end of his life.

Keywords

F. M. Klácel – Brno Augustinians – cosmopolitanism – utopia

Rok 2022 je rokem mendelovským, připomínáme si totiž dvě stě let od narození genetika, který společně s Leošem Janáčkem patří mezi světoznámé osobnosti spjaté s městem Brnem. V té souvislosti lze připomenout také působení Mendelových spolubratrů z augustiniánského kláštera na Starém Brně. Právě Františka Matouše Klácela pojí s Mendelem minimálně dva momenty, které výrazně ovlivnily život obou. Byl to totiž právě Klácel, kdo původně zdědil klášterní zahradu po profesoru matematiky Aureliu Thale- rovi. Později ji předal svému mladšímu řeholnímu bratrovi a pomáhal mu s prvními experimenty. A byl to Mendel, tehdy již v roli opata, jehož výhrady ohledně nevhodného chování přiměly Klácela k rozhodnutí odjet v poměrně pokročilém věku do Ameriky.

Pokud je v současnosti Klácel zmiňován, připomínají se v souvislosti s ním následující body: etický spis *Dobrověda*, estetický, poněkud obskurní rukopis *Ladověda*, který dosud nebyl vydán, novinářská činnost, přátelství s Boženou Němcovou a nuzný život v Americe na sklonku života. Dnešní zájemce o Klácela a jeho práci má k dispozici především dva jeho životopisy – *František Matouš Klácel* od Zory Dvořákové (1976) a *František Matouš Klácel: Život a dílo* od Milo- slava Trapla (1999, ale text byl dokončen již v roce 1975), ukázky z jeho děl pak lze nalézt ve *Výboru z díla* (1964, ed. Dušan Jeřábek) a v malé míře i v appendixu životopisu od zmíněné Dvořákové. Řada dalších textů vyšla samostatně.

Oba životopisy charakterizují závěrečnou etapu Klácelovy životní dráhy snahou o uskutečnění jeho utopických vizí týkajících se vytvoření společenství lidí, kteří budou vyznávat určité mravní hodnoty a ideály svobody, díky nimž se jim bude žít lépe než v dosavadních společenských zřízeních. Tomuto té- matu se dosud věnovala pouze diplomová práce Lubomíra Boháče *F.M. Klácel a jeho utopismus: ranně socialistická ideologie v revolučních létech 1848–1849: studie k dějinám socialismu u nás* z roku 1952, která je ovšem silně ovlivněna dobovou ideologií. Klácelovy utopické myšlenky, jak ukážeme dále v textu, vycházely

jednak z vlastního ontologického konceptu vesměrnosti, ale také z děl a aktivit některých západoevropských utopistů (Saint-Simon, Fourier atd.) i české tradice (Jednota bratrská, Komenský atd.). Pokusíme se tedy nastínit Klácelův utopický model, který vznikl svéráznou („svojskou“, jak by řekl Klácel) syntézou několika složek, a konkrétní snahy o jeho uvedení do praxe. Budeme se snažit vyzdvihnout specifický způsob Klácelova zacházení s jeho zdroji a zamyslíme se nad možnými důvody, proč jeho pokusy o realizaci selhaly nejen v českých zemích, ale také na „novém“ kontinentu v době, kdy právě Amerika byla otevřena alternativním formám společenského uspořádání.

Vesměrnost

Vesměrnost je zcela zásadní pojem pro Klácelovo teoretické nazírání světa i praktické snahy o jeho proměnu, zároveň však patří k nejproblematičtějším. Jak bude naznačeno dále, zatímco na začátku je pro něj vesměrnost synonymem pro kosmopolitismus, její význam se v průběhu času mění a později je chápána jako harmonie nejen veškerého lidstva, ale celého kosmu. Přestože se jedná o klíčový pojem Klácelovy filozofie, teprve na konci života mu věnuje stejnojmennou stať. Plný název textu z roku 1882 zní *Vesměrnost. Domýšlení se Nejvyšší Jednoty Všeho, či toho, co jest pro všechny, vždycky, všudy nejsvětější, Rozumu co Pravdy, Života co Dobra, Lady co Slušnosti a Krásy i Osvědčení cesty ku Vědě, Statečnosti a Blahobytu*. Klácel v úvodu vysvětluje etymologii slova vesměrnost, které je odvozeno od „vesmír“ a znamená jednotu (shodu) všeho:

Co jest Vesměrnost? Neznám žádné slovo v jiném jazyku ten smysl vyjadřující. U nás jest Vesměrnost, přirozenost každého údu k tělu svému. Všecky údy činí tělo; nejsou údy vedle těla, ani tělo vedle údů; údy ale jsou to vše a tělo jedno jest. [...] Všecko jest vesměrné – původně. Když ale úd některý dospěje ve vývoji svém až k svědomí, osvojenému rozumu, za čest sobě pokládá, že umí vědomě chovati se, jak se na úda sluší, tj. býti vesměrným.¹

Jak již bylo řečeno, když se u Klácela tento pojem objevuje poprvé – v jeho spisu o etice *Dobrověda* (1847), je používán jako český ekvivalent slova kosmopolitismus. V kapitole *Vesměrnost a vlastenectví* píše:

1 KLÁCEL, F. M. Vesměrnost..., s. 275.

Tato láska k člověčenství, tato snaha působit na celek, nazývá se kosmopolitismus čili slovem domácím vesměrnost, kterážto vesměrnost zajisté protíví se vlastenectví přírodním, vyhradním a nemohou se snésti vedle sebe, odkud snadno tí, ježto přísně nerozjímají, vesměrnost a vlastenectví vůbec kladou proti sobě, což jest hrubý omyl.²

Problém kosmopolitismu patřil nejen v české společnosti ke klíčovým po celé 19. století, nikoliv pouze v souvislosti s revolučním rokem 1848, a Klácel se mu věnoval již v článku „Kosmopolitismus a vlastenectví s obzvláštním ohledem na Moravu“, který vyšel v *Časopisu českého muzea* v roce 1842. Zde přiznává, že Němci mají lepší poezii i filozofii a že autoři jako Palacký a Šafařík si díky používání češtiny značně zúžili počet svých čtenářů, nicméně je pro něj důležité ukotvení v rámci vlastního národa, a to nejen jazykové, ale i morální:

Uznejme před námi a před světem, že nábožný, že počestný člověk býti nemůže, kdo zapírá řeč svou; poněvadž otrockou myslí sebe zapírá, národ svůj zlehčuje a bohu se rouhá, jenž jej učiniti ráčil Čechem, Moravem, Slovákem.³

Odsuzuje vlastenecký egoismus a žádá střídmou národní emancipaci a samozřejmě svobodu, protože teprve pak se člověk může vymanit z nacionalistických tendencí a začne směřovat ke světoobčanství, kosmopolitismu. Všechny národy jsou totiž stejně pod vládou jednoho otce a tvoří svébytné prvky, údy, které, ač rozdílné, jsou si rovny a společně se podílejí na fungování živého organismu, člověčenstva. Právě v této myšlence vidíme základ teorie vesměrnosti. Jak shrnuje autorka Klácelovy biografie Zora Dvořáková:

Klácel staví svoji ideu „vesměrnosti“ na názoru, že vesmír není stvořen, nemá počátku ani konce, protože je věčnou jednotou všeho. Avšak jeho jednotlivé části se rodí, vyvíjejí a umírají. Klácel chápe zrození jako jednocení jistých prvků, které úmrtím se rozpadají. Vesmír, který je nejvyšší různost, tvoří zároveň jednotu této různosti, je tedy „shodou v různu“. Je živou jednotou, nikoliv mechanickou, jejímž nejpodstatnějším znakem je „vesměrnost“. Člověk, jenž si uvědomuje sebe, je nedílnou součástí této jednoty, onoho celku, v němž „vesměrné“ je to, co je dobré

2 KLÁCEL, F. M. *Františka Matouše Klácela Dobrověda...*, s. 228.

3 KLÁCEL, F. M. *Kosmopolitismus...*, s. 50.

pro všechny, vždycky, všude. V tomto stanovisku a ideovém zdůvodnění byl základ Klácelova celoživotního hledání nových forem sociální spravedlnosti.⁴

Ve stati o kosmopolitismu se Klácel soustředí především na slovanské národy, které by se měly vzájemně podporovat, protože k sobě mají blízko po jazykové i charakterové stránce, a společně se rovnocenně integrovat mezi ostatní evropské národy, mimo jiné z důvodu vysokého počtu slovanských obyvatel (78 milionů).⁵ Apeluje na studium jazyků – všichni Slované by si měli vyvolit jeden ze svých jazyků pro společnou komunikaci, na výběr dává ruštinu, polštinu, češtinu a srbštinu, dále je třeba se naučit i jednu cizí řeč z jiné jazykové skupiny. Stejně tak by v jazykovém vzdělávání neměly zaostávat ani neslovanské národy. Univerzálním evropským jazykem pro všechny by se měla stát starořečtina.⁶ Klácel přímo vypracoval seznam doporučení, který cizí jazyk je komplementární s jednotlivými národy (zajímavý je zejména postřeh ohledně Angličanů):

Čech a Moravan podá smířenou, uznanlivou ruku Němcovi a vděčně přijme s řečí vědoucnost německou. Polák, vcelku Francouzovi podobný a příznivý, převaž z něho živly do života svého, jak beztoho oddávna činí. Slovák maďarčinu stráví; Srb vlastinu zamiluje. Rus pak, jenž k východu se obrací, za přelívkou evropejské vzdělanosti do Asie, asiatským nářečím uč se. Naopak i cizí národové k též vzájemnosti činiti budou. Němec se naučí všeobecné řeči slovanské a francouzské, Francouz německé a druhým románským (vlaské, španělské); Angličan, jakž jest slévek všech, ostana tím, uč se dle potřeby.⁷

Jestliže tedy v *Dobrovědě*, která, silně ovlivněna Hegelovou filozofií, líčí člověka jako protiklad přírody usilující o vzájemné sjednocení s ní, Klácel používá vesměrnost právě ve smyslu světoobčanství, tedy kosmopolitismu (řecký pojem je zde vhodnější, protože v Klácelově pojetí se jedná o obývání celého vesmíru), v dopise Veronice Vrbíkové z roku 1852 už pojem rozšiřuje a posouvá jeho význam:

4 DVOŘÁKOVÁ, Z. *František Matouš Klácel...*, s. 67.

5 Zde se patrně jednalo o narážku na Hegela, který Slované vyřadil ze skupiny kulturních národů. Viz TRAPL, M. *František Matouš Klácel...*, s. 37.

6 KLÁCEL, F. M. *Kosmopolitismus...*, s. 53.

7 Tamtéž, s. 53.

[...] člověk ale teprve to vnitřní puzení, to vnuknutí poznává, vyslovuje, činí vědomým cílem a vědomou cestou; člověk věda o sobě, věda o svém centru, věda o všemíru, vědomě může se stát vesměrným. Tuto vesměrnost, tuto splyvavost v svatou všeho jednotu jmenuji ze strany teoretické „vědu“, ze strany života, srdce, vůle „lásku“.⁸

Uvedené pasáží předchází kritika katolické církve a vidíme, že vesměrnost je zde pro Klácela novým náboženstvím, v němž se spojuje věda a láska.

Podobně se o vesměrnosti vyjadřuje i ve svém posledním díle, jež sepsal před odjezdem do Ameriky, totiž v *Průklesti ku ladovědě*, kterou dokončil na jaře roku 1869. Tento rozsáhlý rukopis traktující estetiku nebyl nikdy publikován a uložen v brněnském Moravském zemském archivu stále čeká na svého vydavatele. Zde se objevuje vesměrnost jakožto dynamický princip, „jímž lze vysvětlit původ, podstatu a především totalitu jsouca“.⁹

V *Průklesti* je vesměrnost na jedné straně definována jako totalita, jednota všech ideí, na straně druhé jako jednota názoru, schopnost lidského ducha vnášet řád do vnějšího světa.

Poznaná vesměrnost je pravda a vylíčení tohoto poznání vesměrnosti jest věda. Toužebnost po této vesměrnosti jest náboženství a láska a konání jest spravedlnost a ctnost a vesměrnost co všeho shodnost či vesměrnost sama jest Kosmos – Lada.¹⁰

Jak je patrné z ukázky, Klácel používá místo krásy výraz „lada“, který coby označení přiměřenosti, harmonie a řádu patří mezi zásadní pojmy Klácelova filozofického repertoáru. O jeho důležitosti ostatně svědčí i fakt, že si v Americe zvolil pseudonym Ladimír. V textu se Klácel jednak vrací k myšlence organické jednoty jednotlivých údů, jednak vyzdvihuje význam vědy a vědeckého zkoumání přírody.

Víme, že s nadšením přijímal nové vědecké poznatky, byl zastáncem Darwina, jemuž věnoval stejnojmennou stať v roce 1877. Z entusiastického pojednání lze vyčíst, že Darwinovu knihu *O původu druhů* chápal jako „doklad

8 KLÁCEL, F. M. Dopis Veronice Vrbíkové..., s. 276.

9 LORENCOVÁ, Z. Klácelova Průklest ku ladovědě..., s. 177.

10 KLÁCEL, F. M. Průklest ku ladovědě, citováno dle LORENCOVÁ, Z. Klácelova Průklest ku ladovědě..., s. 182.

teorie o vesměrném směřování přírody k dokonalosti“.¹¹ Pro Klácela věda nebyla hodnotově neutrální, vždy ji spojoval s etickými zásadami. Přírodní vědy podle něj vytvářely oporu pro filozofii, poskytovaly jí argumenty (v jeho případě ve prospěch vesměrnosti). Ovlivněn Hegelem stavěl zkoumání přírody níže než filozofii či umění, nicméně věda mu byla oporou proti oněm „pam-beličkářům“,¹² kteří se opírali o různé pověry a předsudky. Jestliže již v 50. letech brojil proti katolické církvi, jejím tradicím i nedostatečnému vzdělání kněží, ve své americké fázi zcela otevřeně vystupoval proti křesťanství, které stojí v cestě jak vědě, tak vesměrnosti. V článku „Slova a smysl“, který vyšel v americkém *Hlasu Jednoty svobodomyšlných* v roce 1879, píše:

Máme to příklad na křesťanstvu. Celá teologia jest již jen tlachologia. Však oni ti páni to také vědí, ale oni nevěří na nic, než že se jim při tlachách lépe vede než těm hladovitům. [...] Hrozný počet kostelů, ještě děsnější počet příjmů těch církví a zdá se to býti síla nepřemožitelná, ale ucho položte na povrch země a slyšte, jak kryté proudy podmílají ty stavby (ježto chvástají, že jsou na věky).¹³

Jak vyplývá z ukázky, Klácel ani ve své pozdní fázi boje proti křesťanství nikdy nenabádal k likvidaci církve, protože věřil, že křesťanství zanikne samo od sebe. Je třeba dodat, že nikdy nebyl zapáleným věřícím, jeho vstup do kláštera byl spíše pragmatickým rozhodnutím – jakožto nemajetný nadaný student si uvědomoval, že právě církevní instituce mu dokáže poskytnout vzdělání a zajistit důstojný život.

Sociální utopie

Jak již bylo zmíněno, Klácel se ve svých snahách o vybudování ideálního společenství založeného na ideji vesměrnosti inspiroval také u konkrétních sociálních utopistů, čerpal z jejich teoretických spisů i aktivit. O utopické teorie se zajímal již od počátku čtyřicátých let, ale penzum svých poznatků v této oblasti publikoval až v *Moravských novinách* formou dopisů nazvaných

11 BRDÍČKO, J. Cíl veškeré lásky a vědy..., s. 27.

12 KLÁCEL, F. M. Ateismus..., s. 241.

13 KLÁCEL, F. M. Slova a smysl..., s. 233.

„Politické listy“,¹⁴ které byly určeny Boženě Němcové. Ta si totiž Klácelovi postěžovala, že se v otázkách a pojmosloví tehdejší politické a revoluční scény jen těžko orientuje, což považovala za svoje osobní selhání. Němcové věrný přítel a souputník z Českomoravského bratrstva (o tomto společenství bude řeč později) na její stesky reagoval právě souborem zmíněných listů, které byly později (1849) souborně publikovány pod názvem *Listy přítele k přítelkyni o původu socialismu a komunismu*. Soubor listů je kombinací Klácelových úvah a výkladů o některých utopistech a jejich učení. Informace o soudobých francouzských utopistech čerpal ze studie německého sociologa Lorenze von Steina nazvané *Der Socialismus und Communismus des heutigen Frankreich* (1848),¹⁵ z níž přejímá a parafrázuje někdy i docela dlouhé pasáže, aniž by uváděl zdroj. Co se týče jeho postoje k oběma ideologiím, socialismus chápe jako výraz bratrské lásky, která umožňuje individuální rozdíly, díky nimž jsou jednotlivci po zásluze odměňováni vzhledem k míře své aktivity, zatímco komunismus se svým rovnostářstvím v něm vzbuzuje obavy.¹⁶ Klácel spojuje socialismus s náboženstvím, nikoliv ovšem s katolickým, jedná se spíše o obecný princip dobra, lásky a respektování svobody a rozdílnosti bližních.¹⁷ Věřící, že k socialistickému zřízení lze dospět dobrovolně, protože revoluce plodí jen další revoluci a v konečném důsledku nepřináší nic dobrého, jak demonstruje na Velké francouzské revoluci. Ve svém historickém výkladu nejprve zmiňuje Platónovu ideální obec, pak přechází ke klášternímu komunismu počáteční křesťanské obce, která se řídila slovy Bible: „Sint vobis omnia communia.“¹⁸

Následují informace o životě a díle Thomase Mora, jehož *Utopie* si velmi cení, klade ji hned vedle Platónovy obce.¹⁹ Co se týče francouzských sociálních utopistů, největší inspirací jsou Klácelovi Saint-Simon²⁰ a především Fourier.²¹

14 Seriál 37 „Politických listů“ byl v *Moravských novinách* postupně publikován od konce roku 1848 do 22. 11. 1849.

15 Srov. TRAPL, M. František Matouš Klácel..., s. 73; DVOŘÁKOVÁ, Z. *František Matouš Klácel...*, s. 91.

16 Srov. DVOŘÁKOVÁ, Z. *František Matouš Klácel...*, s. 91.

17 Srov. DVOŘÁKOVÁ, Z. *František Matouš Klácel...*, s. 92.

18 Sk 4,32; 2,44. KLÁCEL, F. M. *Listy...*, s. 128.

19 Tamtéž, s. 131–140.

20 Tamtéž, s. 167–172.

21 Tamtéž, s. 173–180.

Z odkazu Henry de Saint-Simona (1760–1825) Klácel ve svých komentářích k vybraným pasážím vyzdvihuje jeho model nového náboženství, zájem o dělníky a myšlenku rovnosti mužů a žen.²² Poukázal na skutečnost, že až šlechtického původu, Saint-Simon přišel o své tituly i majetek ve Francouzské revoluci a zbytek života prožil v bídě, podporován pouze svými stoupenci (ironií osudu je, že stejný konec čekal i Klácel).²³

Ve svém učení se Saint-Simon nespokojil pouze s kritikou poměrů v církvi, ale představil tzv. nové křesťanství, které má vycházet z vědeckých poznatků, zaručit náboženskou svobodu, zdůrazňovat veřejné blaho před blahem jednotlivců a zlepšit hmotný i duchovní život nejpotřebnějších. Právě kvůli poslednímu zmíněnému bodu totiž zavrhoval katolickou církev, která se o tyto lidi nestará.²⁴ Klácel připomíná, že Saint-Simon byl souzen za publikování svého přesvědčení, že:

[...] by pro Francouzsko nadmíru bylo větší neštěstí, kdyby ztratilo tisíc výtečných dělníků, nežli tisíc nejvyšších úředníků nebo údy královské rodiny.²⁵

Zajímavé naopak je, že se ve svém listu nezmiňuje o Saint-Simonově vizi jednotné spolupracující Evropy, která do určité míry koresponduje s Klácelovou vesměrností v jejích počátcích, kdy fungovala jako ekvivalent k pojmu kosmopolitismus.²⁶

Zatímco Saint-Simonovy utopické myšlenky nenavrhovaly plán konkrétní realizace, Charles Fourier (1772–1837) podrobně vypracoval plán utopických komunit, tzv. přírodních asociací neboli falang (*phalanxes*). Právě mechanismus jejich fungování reprodukuje Klácel ve dvacátém listě, popisuje také

22 Tamtéž, s. 167–172.

23 Tamtéž, s. 167–168.

24 Podrobnější výklad o Saint-Simonovi viz PERNÝ, L. *Utopisti...*, s. 181–199. Ve svém spisu *Nové křesťanství* (1825) mimo jiné píše: „Noví křesťané musí být stejní a musí kráčet tou cestou jako první křesťané. Při přesvědčování jiných, aby přijali jejich učení, musí používat pouze duchovní vliv. Jenom přesvědčováním a důkazy se musí snažit obrátit katolíky a protestanty na svoji víru; jen přesvědčováním a důkazy se jim musí podařit obrátit bloudící křesťany, aby se zřekli kacířství, kterým je nakažené papežské i luteránské náboženství, a aby upřímně přijali nové křesťanství.“ SAINT-SIMON, H. *Nové křesťanství*. In *Utopisté...*, s. 232 [ze slovenského překladu přeložila autorka].

25 KLÁCEL, F. M. *Listy...*, s. 168.

26 Srov. PERNÝ, L. *Utopisti...*, s. 182.

vzhled a uspořádání společných obydlí, tzv. phalansterií, vyzdvihuje společné činnosti jako je praní, opravy, příprava jídel a výchova dětí. Víme, že Klácel všechny své myšlenky chtěl prosazovat na principu dobrovolnosti a radostného uvědomění, tato poněkud naivní představa je patrná také při výběru citací týkajících se zmíněných sdílených aktivit:

Společná kuchyň zajisté důležité má výhody, zvláště povážíme-li, že budou ji obstarávat ti, jimž taková zábava slouží k rozkoši. Taktéž i k obsluze dítek přihlásí se milovníci a zvláště milovnice jejich. Jiné perou z libosti, jiné spravují oděvy, jiní pasou, vzdělávají zahrady, orají atd.²⁷

Dále si Klácel všímá poněkud netradičního uspořádání mezilidských vztahů, jež Fourier umísťuje do vzdálené budoucnosti – totiž rozdělení vztahů na milence, plodiče a manžele, přičemž každý člověk (muž i žena) může participovat na všech těchto variantách současně:

Proto může mít každá paní současně 1. manžela, od něhož má 2 děti, 2. plodiče, od něhož má jedno dítě, 3. milovníka. Kromě těch může mít ještě miláčeků více, ale ti nemají práva žádného před zákonem.²⁸

Právě tomuto zřízení se Klácel podivuje, když píše:

Smýšlení Fourierovo o manželství jistě urazí mnohý cit, prosím Vás tedy napřed za odpuštění, ale nerád bych se o této důležité věci nezmínil. Však, milá Lidmilko, vskutku i zde mělo by se něco opravit, a to vy sama přikývnete, ač byste i Fouriera zde zavrhla s ošklivostí.²⁹

V „Listech přítele k přítelkyni“ se Klácel zmiňuje i o mnoha dalších hnutích, která usilovala o nápravu lidského řádu. V českém prostředí oceňuje aktivity Jednoty bratrské,³⁰ což přivádí Jakuba Brdíčka k závěru, že:

[...] celá Klácelova filosofie je Komenského myšlenkovému odkazu podivuhodně

27 KLÁCEL, F. M. Listy..., s. 178.

28 Tamtéž, s. 179.

29 KLÁCEL, F. M. Listy..., s. 179.

30 Tamtéž, s. 204–210.

blízká, rozhodně bližší než k častěji uváděnému Hegelovi nebo utopickým socialistům. I Klácel pojímal svou činnost jako rozšiřování světla (*Via lucis*), jako systematické vzdělávání vedoucí k jednotě.³¹

Naopak o vlivu Bolzanovy sociální utopie *O nejlepší státě* (napsáno 1831, publikováno až 1934) se v „Listech“ mlčí, ačkoliv se oba myslitelé setkali při Klácelově pobytu na panství Liběchov po jeho sesazení z profesorského stolce v roce 1844.³²

V listu č. 28 se Klácel vyjadřuje k fungování jezuitských redukci v jižní Americe, které sice zajistily domorodému obyvatelstvu dobrý život po materiální stránce, ale dopouštěly se na něm „duchovního despotismu“³³ vnučováním katolické víry. Svůj zájem o zřízení jezuitů v Paraguayi zmiňuje také v roce 1853, tedy o 4 roky po vydání „Listů“, v dopise Tomáši Bratránkovi jakožto důvod, proč by chtěl požádat biskupa, aby jej vyslal na misi do Ameriky.³⁴ Na instituci katolických misí později otevřeně útočí v článku „Ateismus“ (1879), kde říká, že

misionáři zanášejí ty modly našeho věku na trh divochům v Austrálii, ale nemají odbyt; oni chtěli lacino prodat v Indii, ale ti se pěkně poděkovali.³⁵

V závěrečných listech se pak věnuje politickému vývoji ve Francii.

Sen o pořádku v pospolitosti lidské

Jak bylo uvedeno v úvodu, Klácel se svůj koncept vesměrnosti a zájem o utopické myšlenky snažil také uvést do praxe, a to jak v českém prostředí, tak především v závěru svého života v Americe. První Klácelovou realizací snahy o vytvoření nábožensko-mravního spolku, jehož cílem by byla náprava v oblasti sociální a ve vrcholné fázi dokonce vytvoření harmonického společenství

31 BRDÍČKO, J. Cíl veškeré lásky a vědy..., s. 27–28.

32 LORENCOVÁ, H. *Hra na krásný život...*, s. 169.

33 KLÁCEL, F. M. *Listy...*, s. 218.

34 Srov. DVOŘÁKOVÁ, Z. *František Matouš Klácel...*, s. 121–122.

35 KLÁCEL, F. M. *Ateismus...*, s. 241.

všech lidí, bylo založení Českomoravského bratrstva na podzim 1848.³⁶ Jeho vznik inicioval Klácelův článek *Na pováženou*, na který zareagovala Božena Němcová i její manžel. Cíl, totiž nejprve se soustředit na společné studium a vzájemnou hmotnou pomoc, ale postupně vybudovat masovou organizaci sbratřených členů, se nikdy nenaplnil, bratrstvo tvořilo jen pár přátel – Klácel, Němcová, novinář Helcelet, přechodně také olomoucký filozof profesor Hanuš a jeho manželka. K rozpadu došlo v roce 1851 kvůli milostné aféře mezi Němcovou a Helceletem, kterou Klácel, zamilovaný do své „Luděny“, jak Němcovou přezdíval v *Listech*, těžce nesl. Jejich přátelství tím utrpělo citelnou ránu a v roce 1853 vzájemná komunikace ustala nadobro.³⁷

Přeskočme následujících šestnáct let, kdy se Klácel věnoval novinářině a čím dál více strádal v klášteře, odvraceje se od katolické církve. Navíc byl po smrti Cyrila Nappa na místo opata zvolen Gregor Mendel, který nebyl vůči Klácelovi stejně tolerantní jako jeho předchůdce, naopak vyžadoval od svých bratrů, aby se striktně řídili augustiniánskou řeholí. Toto i další okolnosti přiměly Klácela, který byl jinak poměrně nerozhodné povahy, aby navzdory varování svých přátel odplul v červenci 1869 do Ameriky, kam jej pozval vydavatel *Slovana Amerikánského* Jan Bárta-Letovský. Klácel, nyní vystupující pod křestním jménem Ladimír, v Americe působil až do své smrti v roce 1882 jako novinář, kazatel a především neúnavný (ale nepříliš úspěšný) zakladatel a organizátor bratrských společenství. Od pobytu v Americe si ještě v rodné zemi sliboval mnoho, věřil, že v této zaslíbené zemi nalezne prostor k realizaci svých utopických plánů. Bohužel střet s realitou byl neúprosný a Klácelovy snahy byly od začátku provázeny nezdary. V oblasti žurnalistiky selhával kvůli snaze implementovat do svých článků co nejvíce z filozofie vesměrnosti, která nebyla pro čtenáře srozumitelná, a to nejen díky obsahu, ale i díky používání zastaralého jazyka blížícího se humanistické češtině, ani atraktivní, což vedlo ke snižování nákladů a nelibosti vydavatelů.³⁸ Proto zakládá vlastní noviny, *Hlas Jednoty svobodomyšlných*, které vycházely v letech 1872–1880. Zde publikuje na pokračování soubor dopisů nazvaný „O pořádku v pospolitosti lidské“, kde představuje podrobný program ideální obce. Tuto ideální obec nazývá

36 DVOŘÁKOVÁ, Z. *František Matouš Klácel...*, s. 104.

37 Srov. DVOŘÁKOVÁ, Z. *František Matouš Klácel...*, s. 110–111.

38 Srov. TRAPL, M. *František Matouš Klácel...*, s. 92; DVOŘÁKOVÁ, Z. *František Matouš Klácel...*, s. 160.

Svojanov nebo též obec Nemýlenců.³⁹ Soubor pravidel pro fungování sepsal ve své závěti I. února 1879. Pro ukázkou vybíráme některé z jejích padesáti bodů: Ve Svojanově jsou všichni dělníci, odměňováni dle zásluh, ale nikdo nesmí být výrazně bohatší než ostatní, je zrušeno dědičné právo, po smrti majetek propadá obci. Řada institucí – škola, hospoda, kovárna, lesnictví, zemědělství – je obecních, neexistují peníze, platí se poukázkami, reálné peníze se používají pouze při obchodování s okolním světem. Neexistují zde kostely, ale v neděli probíhají přednášky a kulturní vystoupení, také se slaví různé slavnosti, např. k uctění zemřelých členů obce. Připomeňme dále již zmíněný princip ochoty plnit všechna pravidla, rovnost pohlaví, umožnění rozvodu, společnou výchovu dětí už od narození, společné vaření i praní, výuku hudby, která je obrazem vesměrnosti, a byt o třech světnicích pro každý manželský pár. Klácelova ideální obec je v podstatě zmenšený model vesměrnosti, protože v ní (pravidlo č. 4) „[k]aždý jest povinen býti učenlivým údem obce“.⁴⁰

Klácel již od příjezdu na nový kontinent vyzýval ve svých novinových článkách k zakládání takových společenství. Na ně skutečně zareagovaly menší skupinky českých emigrantů z různých míst Ameriky, vzniklo několik menších Jednot svobodomyšlných, ale v součtu počet členů nikdy nepřekročil dvě stovky. Klácel byl dokonce ochoten slevit ze svých ideálů a jednotlivým obcím vytvářel program na míru dle konkrétní situace. Zora Dvořáková ve své publikaci ukazuje, že např. v Coopertownu byl charakter místního Svojanova pouze podpůrný, zatímco v dakotském Black Hills se místní komunita snažila vytvořit obec kopírující Klácelovy stanovy.⁴¹ Jak vysvětluje Vladimír Papoušek, Klácelovo publikum tvořili ve valné většině tzv. volnomyšlenkáři (*freethinkers*), které spojoval odpor ke katolické církvi a jejím rituálům, tyto lidé ale nebyli ateisty a vyhovoval jim Klácelův romantický patos. Proto jej přijali a uctívali, ale nesnažili se pochopit jeho filozofii,⁴² protože toho nebyli schopni po intelektuální stránce na straně jedné a na straně druhé kladli na první místo

39 Již během svých brněnských přednášek na filozofickém ústavu v Brně nabádal své posluchače, aby byli „Selberaner“, tedy sami sebou, „osvojenými“, „Svojaný“ (i dnes můžeme v hovorové řeči zaslechnout označení „svojský“), odtud název ideální obce. Srov. TRAPL, M. *František Matouš Klácel...*, s. 19.

40 KLÁCEL, F. M. *Klácelova závěť...*, s. 271–274.

41 DVOŘÁKOVÁ, Z. *František Matouš Klácel...*, s. 198–199.

42 ČAPEK, T. *Padesát let...*, s. 10. KLÁCEL, L. *Amerika...*

svých snah zlepšení vlastní materiální situace. To však Klácel nechápal nebo nebyl schopen či ochoten tento fakt přijmout, jak vidíme například v článku „Amerika“, kde v rozporu s realitou tvrdí, že Češi nepřišli do své nové vlasti za obživou, nýbrž kvůli Všeladě, což bylo v podstatě jen jiné označení pro vesměrnost, zde ve smyslu harmonického soužití.⁴³ Klácel se vznikající Jednoty snažil podporovat, nicméně vyčerpán finančně, psychicky i fyzicky nebyl schopen opadající zájem zastavit či obrátit a ani na sklonku života nenalezl žádného nástupce, který by se jeho myšlenky pokusil resuscitovat a uvést do praxe.

Pokud bychom Klácelovy utopické snahy chtěli včlenit do taxonomie utopií dle Jerzyho Szackeho, patřily by jednoznačně do kategorie utopií řehole. Szacki, autor knihy *Utopie*, cituje v úvodu kapitoly o utopii řehole Ludvíka Feuerbacha, který říká:

Nutný důsledek z přítomných nespravedlivostí a nepravostí lidského života je jediné vůle, úsilí je změnit, ale nikoli víra v onen svět, která naopak skládá ruce v klín a ponechává nepravosti beze změny.⁴⁴

Szacki vysvětluje tento typ utopie jako akt praktické negace vůči současnému stavu společnosti. Říká, že utopická řeholní společenství vznikají ve chvíli, kdy dokonalost světa zanikla nebo ještě nenastala, a že se nemusí jednat o fyzické stažení se do ustraní. Naopak, jejich členové mohou být rozptýleni mezi ostatními lidmi, důležité je, aby žili určitým způsobem.⁴⁵ Stejně tak Klácel nelpěl na svém modelu ideální obce, ale šlo mu především o změnu tady a teď jakožto opak pasivního smíření se s danou realitou.

Na závěr připomeňme, že jeho pokus o vytvoření alternativního společenského řádu nebyl v tomto období na území Ameriky ojedinělý. Je doloženo, že například Fourierovo učení se tam někteří jeho následovníci pokusili uvést do praxe a během 19. století vznikly v Americe desítky falang i společenství inspirovaných Fourierovým odkazem, vycházel časopis *The Phalanx* (1809–1890), v New Yorku byla v roce 1839 založena Fourierist Society.⁴⁶ Perný také připomíná úspěšně fungující fourieristickou komunu The Brook Farm

43 PAPOUŠEK, V. USA jako prostor..., s. 162.

44 FEUERBACH, L. *Přednášky o podstatě náboženství...*, s. 266.

45 SZACKI, J. *Utopie...*, s. 73–76.

46 PERNÝ, L. *Utopisti...*, s. 221–222.

v Massachusetts založenou transcendentalistou Georgem Ripleyem ve 30. letech 19. století.⁴⁷

O tomto projektu mluví také Vladimír Papoušek v článku „USA jako prostor utopických projekcí Ladimíra Klácela“, v němž srovnává Klácelovy snahy o realizaci sociálních utopií v Americe právě s podobným úsilím amerických transcendentalistů, mezi něž patřili Ralph Waldo Emerson, Henry D. Thoreau či Nathaniel Hawthorne. Tito novoangličtí intelektuálové ovlivnění romantismem i Kantem se nejprve sdružovali v klubu Symposion, později realizovali své myšlenky právě na statku The Brook Farm. Jak píše Papoušek, s Klácelem je spojovalo

učení o užším kontaktu s přírodou⁴⁸ (Thoreau), o vznešenosti manuální práce i o potřebě společenství založeného na duchovním základě, na vnitřním porozumění řádu přírody, stejně jako odmítání klasických církevních rituálů a hlásání přímého kontaktu mezi Bohem a člověkem (unitarismus) [...].⁴⁹

Na rozdíl od Klácela, jehož projekty nebyly úspěšné, se transcendentalismus dočkal svým důrazem na individualismus, odpovědnost, život v souladu s přírodou a demokratismus v Americe značného ohlasu. Přestože oba myšlenkové proudy spojuje řada bodů, neexistuje doklad, že by Klácel, navzdory časoprostorové koincidenci, byl s tímto učením obeznámen.⁵⁰

Závěr

Výše zmíněný Jerzy Szacki přesně vystihl situaci, která Klácela vedla k jeho snaze zakládat nová společenství založená na harmonických vztazích. Myšlenkovým východiskem mu byla především jeho filozofie vesměrnosti, kterou, jak jsme ukázali, během více než třiceti let neustále domýšlel, precizoval a zobecňoval od ideje vlastenectví a kosmopolitismu až po harmonii veškerenstva, a dále myšlenky a vize předchozích i současných utopistů a utopistických hnutí (Plátón, Thomas More, Jednota bratrská, Henry de

47 *Tamtéž*, s. 223.

48 Více o Klácelovu vztahu k přírodě viz STIBRAL K. Krása a vznešenost..., s. 163–182.

49 PAPOUŠEK, V. USA jako prostor..., s. 163.

50 *Tamtéž*, s. 164–165.

Saint-Simon, Charles Fourier a jiní). Klácelovým cílem bylo založit (ideálně, ale ne nutně) uzavřené obce, Svojanovy, které by se řídily jeho instrukcemi, nicméně během života se mu „pouze“ podařilo inspirovat několik desítek jedinců napříč Amerikou, již se snažili žít určitým způsobem v rámci malých skupin více či méně následujících Klácelovy utopické vize a návrhy na uspořádání společnosti. Důvodem nezdaru Klácelova projektu byla jeho odtrženost od reality, přílišné ideály a víra v princip dobrovolnosti, také nesrozumitelnost jeho filozofických myšlenek i jazyka, kterým své ideje formuloval a v neposlední řadě také fyzické indispozice, tedy jeho postupující nemoc a vyčerpání z přílišné práce, nouze, ale i psychického strádání z opakovaných nezdarů. Přestože Klácel hlásal kosmopolitismus, vidíme, že právě v Americe neměl sílu vystoupit z okruhu krajanů a nějakým způsobem navázat dialog se širším publikem, ačkoliv právě Spojené státy byly těmto novým společenským formám nakloněny (zmíněné falanstéry, transcendentalismus, The Brook Farm atd.).

Klácelovo snažení můžeme nahlížet jako gesto romantického patetika, který připomíná Dona Quijota bojujícího s větrnými mlýny. Nicméně musíme vzít v potaz jeho široký záběr na poli vědy, kultury a politického dění, zvláště s ohledem na sociální otázky, a co Klácelovi v žádném případě nelze upřít, je jeho humanistické úsilí (podložené filozofií i historickými a politickými znalostmi) vytvořit společnost, ve které se všem lidem žije lépe. Bohužel okolnosti naplnění těchto jeho snah nepřály, a nám tak zůstává Klácelův odkaz pouze v podobě teoretických úvah.

Seznam použitých zdrojů

- BOHÁČ, Lubomír. *F.M. Klácel a jeho utopismus: ranně socialistická ideologie v revolučních letech 1848–1849: studie k dějinám socialismu u nás*. Praha: Filosoficko-historická fakulta University Karlovy (diplomová práce) 1952.
- BRDÍČKO, Jakub. Cíl veškeré lásky a vědy (Poznámky k filosofii a náboženským představám Františka Matouše Klácela). In VOSYKA, Stanislav (ed.). *František Matouš Klácel: Filosof, spisovatel a novinář: Sborník ze symposia konaného ve dnech 24.–26. září 2008 v České Třebové*. Česká Třebová: Městské muzeum Česká Třebová 2008, s. 25–46.
- ČAPEK, Tomáš. *Padesát Let Českého Tisku V Americe: Od vydání „Slowana Amerikánského“ v Racine, dne 1. ledna 1860 do 1. ledna 1910: S doplňky do začátku 1911*. New York: Správní radové Bank of Europe v New Yorku 1911.
- DVOŘÁKOVÁ, Zora. *František Matouš Klácel*. Praha: Melantrich 1976.

- FEUERBACH, Ludvík. *Přednášky o podstatě náboženství*. Přeložil Zbyněk Sekal. Praha: Státní nakladatelství politické literatury 1953. Živé odkazy 10. svazek, řada 2.
- KLÁCEL, František Matouš. Ateismus. In KLÁCEL, František Matouš (autor) – JEŘÁBEK, Dušan (ed.). *Výbor z díla*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění 1964, s. 239–242.
- KLÁCEL, František Matouš. *Františka Matauše Klácela Dobrowěda*. Praha: W kommissi u Kronbergra a Řiwnáče 1847. Malá encyklopedie nauk VII. Spisy muzejní (W kommissi u Kronbergra a Řiwnáče) XXVI.
- KLÁCEL, František Matouš. Klácelova závěť. In DVOŘÁKOVÁ, Zora. *František Matouš Klácel*. Praha: Melantrich 1976, s. 271–274.
- KLÁCEL, František Matouš. Kosmopolitismus a vlastenectví s obzvláštním ohledem na Moravu. In KLÁCEL, František Matouš (autor) – JEŘÁBEK, Dušan (ed.). *Výbor z díla*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění 1964, s. 35–55.
- KLÁCEL, František Matouš. Listy přítele k přítelkyni o původu socialismu a komunismu. In KLÁCEL, František Matouš (autor) – JEŘÁBEK, Dušan (ed.). *Výbor z díla*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění 1964, s. 95–228.
- KLÁCEL, František Matouš. Slova a smysl. In KLÁCEL, František Matouš (autor) – JEŘÁBEK, Dušan (ed.). *Výbor z díla*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění 1964, s. 233–238.
- KLÁCEL, František Matouš. Veronice Vrbíkové. In KLÁCEL, František Matouš (autor) – JEŘÁBEK, Dušan (ed.). *Výbor z díla*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění 1964, s. 275–286.
- KLÁCEL, František Matouš. Vesměrnost. In DVOŘÁKOVÁ, Zora. *František Matouš Klácel*. Praha: Melantrich 1976, s. 275–280.
- KLÁCEL, Ladimír. Amerika. *Slovan americký*. 1869, 1, s. 1.
- LORENCOVÁ, Helena. *Hra na krásný život. Estetika v českých zemích mezi lety 1760–1860*. Praha: KLP & Ústav dějin umění AV ČR 2005.
- LORENCOVÁ, Helena. Klácelova Průklešť ku ladovědě. *Estetika*. 1983, XX(3), s. 175–183.
- PAPOUŠEK, Vladimír. USA jako prostor utopických projekcí Ladimíra Klácela. *Česká literatura*. 1996, 44(2), s. 160–170 [on-line cit. 31. 1. 2022]. Dostupné z <<http://www.jstor.org/stable/4332232>>.
- PERNÝ, Lukáš. *Utopisti: Vizionáři světa budoucnosti: Dejiny utópií a utopizmu*. Martin: Matica slovenská 2020.
- STEIN, Lorenz von. *Der Socialismus und Communismus des heutigen Frankreich*. Leipzig: Wigand 1842.
- STIBRAL, Karel. Krása a vznešenost přírody v *Průklesti ku Ladovědě* Františka Matouše Klácela. In STIBRAL, Karel – DADEJÍK, Ondřej – ZUSKA, Vlastimil. *Česká estetika přírody ve střeoevropském kontextu*. Praha: Dokořán 2009.
- SZACKI, Jerzy. *Utopie*. Přeložil Jan SEDLÁČEK. Praha: Mladá fronta 1971. Edice Most 5.
- TRAPL, Miloslav. *František Matouš Klácel: Život a dílo*. Olomouc: Katedra historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého 1999.
- ZAMAROVSKÝ, Vojtěch (ed.). *Utopisti: (výber)*. Přeložil Vojtěch ZAMAROVSKÝ. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry 1961.

Mgr. Lenka Lee, Ph.D.

Seminář estetiky, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita

Arna Nováka 1, 602 00 Brno, Česká republika

23720@mail.muni.cz

Toto dílo lze užit v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.
